

Machiavelli toivoi poliittisempaa kristinuskoa¹

PAUL-ERIK KORVELA

Uskonnon asema renessanssin merkittävimmän poliittisen ajattelijan Niccolò Machiavellin (1469–1527) kirjoituksissa on herättänyt laajaa keskustelua jo lähes viidensadan vuoden ajan. On esitetty näkemyksiä, joiden mukaan Machiavelli oli pohjimmiltaan harras katolilainen ja huolestunut siitä, että poliittisessa toiminnassa ei voi seurata kristillisiä ohjeita (esim. Ridolfi 1963). Toisaalta on väitetty, että Machiavelli oli ateisti, jonka tarkoituksena oli erottaa politiikka ja moraalit toisistaan ja hävittää uskonto kokonaan (esim. Strauss 1958). Ehkä yleisimmin hänet nähdään kuitenkin jonkinlaisena uuspakanallisuuden kannattajana, sillä hän tunnetusti ihaili antiikin Roomaa ja myös sen uskonnollisia käytäntöjä (esim. Parel 1992). Usein esitetään, että Machiavelli paradoksaalisesti modernisoi poliittista ajattelua juuri palaamalla antiikkiin (esim. Femia 2004, 5–6).

Nämä näkemykset ovat osittain harhaanjohtavia. Standarditulkinta Machiavellista pakanallisuuden kannattajana palautuu osittain virheelliseen kuvaan koko renessanssista. 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa kanonisoitu tulkinta renessanssista pakanallisuuden esiinnousuna on epäilemättä vaikuttanut myös Machiavelli-tulkintoihin. Renessanssi ei kuitenkaan ollut pakanallinen aikakausi, vaan lähtökohdiltaankin hyvin pitkälle kristillinen (ks. esim. Ullmann 1977; Kristeller 1979). Kiinnostus antiikkiin ei johtanut kristillisen opin todelliseen haastamiseen. Renessanssin taiteessakin kristilliset ja pakanalliset teemat esiintyivät yhdessä, eikä pakanallisten aiheiden tarkoituksena ollut kilpailla kris-

tillisten aiheiden kanssa vaan täydentää niitä. Renessanssin humanismina tunnettua liikettä ei vastauskonpuhdistuksen aikaan voitu marginalisoida tai tuomita harhaoppina nimenomaan siitä syystä että se ei ollut kilpaileva teologia.

Machiavelli sanoo *Discorsin* johdannossa kirjoittavansa teoksen osoittaakseen, että myös politiikassa ja sotataidossa tulisi ottaa oppia antiikin esikuvista, koska hänen aikanaan antiikkia ihailaan miltei kaikilla muilla elämänalueilla. Machiavelli siis väittää, että myös näissä tulisi ottaa oppia antiikista, ja että hänen aikansa Italiassa yksikään ruhtinas tai tasavalta ei näin tee.

Tämä ei kuitenkaan pitänyt paikkaansa, sillä jo ainakin kaksi aiempaa sukupolvea renessanssin humanisteja, ja vieläpä nimenomaan firenzeläisiä humanisteja, oli kehottanut seuraamaan antiikin ihanteita myös politiikassa. Samoin renessanssin Italian palkkasoturipäälliköt seurasivat usein antiikin sotataidon opetuksia, mikä itse asiassa osaltaan selitti sen, että uudempia taktiikoita soveltavat ranskalaiset ja espanjalaiset saattoivat valloittaa Italian ilman suuria vaikeuksia. Ratkaisevan tärkeää onkin se, mitä antiikkia Machiavelli ihanoi.

Monet ovat päätelleet Machiavellin kuuluisasta antiikin Rooman uskonnon ihailusta hänen olleen anti-kristillinen ajattelija tai halunneen korvata kristinuskon antiikin Rooman uskonnolla. Machiavelli kuitenkin ihaili ensisijaisesti antiikin roomalaisten tapaa käyttää ja tulkita uskontoa. Sisällöltään uskonnon ei tarvitsisi jäljitellä roomalaista, vaikkakin kristinuskoon verrattuna siihen sisältyi poliittisesti ”järkevempiä” elementtejä.

Tästä johtuen Machiavelli itse asiassa ehdotti, että kristinuskokin voisi tulkita *secondo la virtù*,

¹ Perustuu Jyväskylän yliopistossa 11.11.2006 pidettyyn lectio praecursoriaan.

siis siten, että sekin sallisi urhoollisen toiminnan eikä ylistäisi ainoastaan kontemplatiivisia ja maailmasta syrjään vetäytyviä ihmisiä. Machiavelli näki kristinuskon orientoivan ihmisiä liikaa tuonpuoleiseen, kun se voisi oikein tulkittuna pitää hyveinä myös maallisen toiminnan kannalta tärkeitä asioita. Tässä mielessä Machiavellia voidaan pitää eräänlaisena reformaattorina, sillä hän jakoi monien muiden uskonpuhdistajien ja humanistien päämäärän: sen, että uskonnon tulisi ottaa enemmän huomioon ympärillä oleva maailma, eikä se saisi sisältää fundamentaalista konfliktia maallisen elämän vaatimusten ja pelastukseen tähtäävän toiminnan välillä.

Renessanssin aikainen kirkko ja erityisesti sen ylin johto olivat kiinnostuneita lähinnä poliittisen ja taloudellisen valtansa kasvattamisesta. Toisin kuin monet muut, Machiavelli ei kuitenkaan kritikoinut kirkon maallista valtaa sinänsä. Sen sijaan hän piti ongelmana kirkon uskottavuuden puutetta ja sitä, etteivät sen johtajat viitsineet edes teeskennellä elävänsä kristinuskon periaatteiden mukaan.

Kun Machiavelli kritikoi aikansa kristinuskoa, hän ei välttämättä tarvinnut pakanallista vaihtoehtoa. Monet muutkin katoliset reformaattorit ja esimerkiksi Luther kritikoivat 1500-luvun alun korruptoitunutta kirkkoa ja katolisuutta, mutta hekään eivät olleet sen vuoksi pakanoita. Machiavellin pessimistinen ihmiskäsitys on kiinnostavalla tavalla samanlainen kuin Augustinukseen pohjautuvan kristillisen tradition näkemys. Optimistisen aristotelis-tomistisen näkemyksen kyseenalaistaminen ei siis välttämättä tarkoittanut paluuta pakanallisuuteen.

Machiavelli ei myöskään sano, että poliittinen elämä olisi korruptoitunut kristinuskon takia kaikkialla. Hän sanoo, että kristinuskon tulkinta ja sen johtajien moraalittomuus on aiheuttanut paljon pahaa tietyillä alueilla (anakronistisesti Italia, Espanja, Ranska), mutta että joissakin provinseissa (Saksa, Sveitsi) vastaavaa ongelmaa ei ole syntynyt (ks. esim. *Discorsi*, I/12 & I/55). Täten poliittisen heikkouden syy ei voi olla kristinuskossa, vaan sen tulkinnoissa. Tämä on erityisen mielenkiintoista ottaen huomioon että Machiavelli kirjoitti nämä lauseet ennen protestanttista reformaatiota.

Machiavelli kuitenkin erosi radikaalisti muista reformaattoreista, sillä hän keskittyi pääosin temporaaliseen maailmaan eikä puuttanut teologisiin yksityiskohtiin. Tässä mielessä hän ei ole varsinaisen uskonpuhdistaja: hän ei nimittäin sanonut

kuinka kristinuskoa tarkalleen ottaen olisi tulkittava. Hän puhui ensisijaisesti uskonnon poliittisista seurauksista ja piti uskontoa ennen kaikkea politiikan välineenä. Tämä uskonnon alisteinen asema suhteessa politiikkaan oli monille Machiavellin kommentaattoreille kohta, johon he eivät voineet yhtyä.

Machiavellin innovatiivisuuden ymmärtämiseksi on syytä muistaa, että monet hänen ideoistaan olivat vastakkaisia paitsi kristilliselle näkemykselle, myös monille antiikista periytyville ajatustraditioille. Hän piti ihmisiä luonnostaan taipuvaisina ennemminkin pahaan kuin hyvään. Tämä näkemys ei sisällynyt politiikan teorian Machiavellia edeltävään kaanoniin (esim. Aristoteleen ja Ciceron teoksiin). Machiavelli tarkasteli poliittisia yhteisöjä myös edeltäjistään eroten ennemminkin niiden alkuperän kuin päämäärän kannalta. Yksittäisten tekojen kohdalla Machiavelli taas ei arvioinut tekojen moraalista luonnetta, vaan siirsi tarkastelun niiden seurauksiin.

Aiempi politiikan teoria oli usein liittänyt toisiinsa hyvän ja hyödyllisen. Ennen Machiavellia moraalittomalla toiminnalla ei oikeastaan ajateltu voivan olla hyviä seurauksia. Siinä missä muut olettivat, että hyvän puhujan tai hyvän hallitsijan täytyy olla hyvä myös ihmisenä, Machiavelli huomautti hyveellisyyden puuttumisesta olevan käytännön hyötyä.

Se, että poliittisessa toiminnassa joutuu käyttämään kristinuskon näkökulmasta epäsovinnaisia keinoja, ”ratkaistiin” myöhemmin kehittämällä oppi ns. valtiojärjestä (*ragion di stato*). Tämän opin mukaan valtiot eivät voi toimia saman moraalin mukaan kuin sen yksittäiset kansalaiset, koska joskus on tarpeen käyttää moraalittomia keinoja valtion säilyttämiseksi. Machiavellille poliittisen elämän moraalittomuus kristillisestä näkökulmasta katsottuna oli kuitenkin jatkuva, siis sen normaali tila, eikä poikkeus. Poliittisessa toiminnassa vaaditut hyveet olivat Machiavellin mielestä hyvin erilaiset kuin kristilliset kardinaalihyveet. Tiettyihin hyveisiin sitoutuminen ei Machiavellin mielestä ollut järkevää, koska politiikan kontingentit tilanteet vaativat ennen pitkää kuitenkin niiden hylkäämistä. Menestyksekkään poliittisen toimijan ei siis ole viisasta sitoutua mihinkään hyveisiin, etenkin kristillisiin. Machiavellin ideaaliruhtinaan tarkoituksena ei ole maksimoida valtaansa vaan minimoida riippuvuutensa.

Machiavelli kritikoi kristinuskoa, ei mitään sen

tiettyä lahkoo tai tiettyjä yksilöitä. Hänen argumenttinsa kristinuskoo vastaan eivät palaudu kirkon maallisen vallan vastustamiseen. Hänen kriittikkinsä on perustavampaa ja tietyllä tavalla reformatorisempaa kuin usein on ajateltu. Hänen analyysinsä antiikin Rooman uskonnosta on lähinnä retorinen konstruktio, jonka tarkoituksena on osoittaa kuinka kristinuskooakin voisi käyttää po-

liittisesti järkevämmin. Vaikka Machiavelli usein nähdään katolisen kirkon vihollisena, ei hänellä ollut esimerkiksi Nietzscheen verrattavaa anti-kristillistä sanomaa. Machiavellille ongelma oli siinä, että kristinuskoo ja poliittinen elämä vaativat eri asioita ja koska ei ollut kovin realistista olettaa kaikkien muuttuvan hyväksi kristityiksi, vaihtoehdoksi jäi kristinuskon muuttaminen.

LÄHTEET

- Femia, Joseph (2004): "Machiavelli and Italian Fascism", *History of Political Thought*, Vol. 25, No. 1, s. 1–15
- Kristeller, Paul Oskar (1979): *Renaissance Thought and Its Sources*. Columbia University Press, New York
- Machiavelli, Niccolò: *Discorsi sopra la prima deca di Tito Livio*, teoksessa *Tutte le opere storiche, politiche e letterarie*. Newton & Compton, Rooma 1998
- Parel, Anthony J. (1992): *The Machiavellian Cosmos*. New Haven, Yale University Press
- Ridolfi, Roberto (1963): *The Life of Niccolò Machiavelli*. Routledge and Kegan Paul, London
- Strauss, Leo (1958): *Thoughts on Machiavelli*. The University of Chicago Press, Chicago
- Ullmann, Walter (1977): *Medieval Foundations of Renaissance Humanism*. Paul Elek, London